

Úvodem

Třetí svazek kritické edice korespondence Bedřicha Smetany zahrnuje léta 1875-1879, která pro Bedřicha Smetanu znamenala ve všech směrech přelomovou životní etapu. Během těchto pěti let se musel lidsky, existenčně i jako skladatel vyrovnat s následky zásadních změn, kterými jeho život zasáhla ztráta sluchu na podzim 1874. Vedle zdravotních potíží a nemožnosti přímé komunikace s okolím to byly především existenční problémy, jejichž důsledky významně ovlivnily také jeho soukromý život a následně i život celé jeho rodiny. Smetana musel ukončit své působení ve funkci prvního kapelníka české opery a nemohl nadále vykonávat ani pedagogickou činnost, což znamenalo ztrátu pravidelných příjmů a tím i pevné existence. Téměř po celé toto období pak musel řešit podmínky svého dalšího profesního uplatnění, které by mu zajistily alespoň základní finanční stabilitu, na níž bezprostředně záviselo i uspořádání jeho osobního a rodinného života. Musel také ukončit své ostatní aktivity a téměř úplně se stáhnout z veřejného života. Jeho tvůrčí schopnosti zůstaly naštěstí zachovány a komponování se tak stalo jedinou činností, jíž se nadále a o to intenzivněji věnoval. Hluchota se svými průvodními jevy a nová životní situace se však do jeho tvorby i do vlastního tvůrčího procesu promítly a do jisté míry ovlivnily rovněž recepci a další osudy jeho děl. V tomto období se také ze strany české veřejnosti podstatně proměnilo vnímání Smetanova významu pro českou hudbu.

Poté, co Smetana přesídlil natrvalo z Prahy na venkov, do Jabkenic, stala se pro něho korespondence nejdůležitějším prostředkem komunikace, což dokládá i výrazný nárůst jejího množství. Podstatně se rozrostla zejména korespondence rodinná, protože Smetanova manželka Bettina s oběma dcerami žila již od počátku roku 1875 trvale na venkově u příbuzných, zatímco Smetana do poloviny roku 1876 bydlel ještě v Praze, a také za svých pozdějších pražských pobytů udržoval s rodinou písemné kontakty. Výměna většinou dosud nepublikovaných dopisů s Bettinou, dcerami Zdenkou a Boženou a s dcerou z prvního manželství Žofií a jejím manželem Josefem Schwarzem tak dává významně nahlédnout do soukromého života a domácnosti širší Smetanovy rodiny. Osobní korespondence zahrnuje nejbližší spolupracovníky, kteří mu pomáhali s vyřizováním jeho záležitostí (bývalý žák, pianista Josef Jiránek a od roku 1879 Josef Srb), přátele doma (Ferdinand Heller, Jan Neruda, Ervín Špindler), v zahraničí (Frjōda Rubenson a Charlotte Valentin v Göteborgu), bývalé žáky ze šlechtických kruhů (Josefine Arco-Zinneberg, Elisabeth Kaunitz, Leopoldine Ledebur, Wilhelmine Lerchenfeld, Josefine Lobkowicz, Johanna, Robert a Sita Nostitz-Rieneck, Carla Thun-Hohenstein, Rudolf Thurn-Taxis), spolupracovníky (libretisté Eliška Krásnohorská a Emanuel Züngel), hudebníky (skladatel a sbormistr Karel Bendl, dirigenti Adolf Čech, Felix Mottl a Hans Sitt, zpěváci

Betty Fibichová, Josef Lev a Marie Sittová, klavírista Karel Slavkovský), pořadatele koncertů, hudebníky a žurnalisty, pišící o něm a o jeho skladbách (Otakar Hostinský, Jan Kleczyński, Václav Juda Novotný, Ludevít Procházka, Václav Vladimír Zelený). Do sféry Smetanovy korespondence s institucemi patří jednak písemné styky s nakladateli, zejména s firmou Fr. A. Urbánek, s níž navázal v roce 1879 intenzivní spolupráci, dále korespondence s různými spolky, související s rostoucím zájmem o provádění jeho děl i s udělováním čestných členství, a zejména korespondence s vedením českého divadla v Praze (ředitel Rudolf Wirsing, činovníci divadelních družstev Čeněk Bubeníček, Antonín Čížek, Robert Nittinger a Jan Strakatý), která dokumentuje vyjednávání o jeho postavení u českého divadla a o provozování jeho děl.

Dopisům vděčíme také za existenci Smetanových vyjádření k různým otázkám hudební interpretace, k cizím, a hlavně vlastním dílům. Zatímco v dřívější době bývaly výroky a komentáře k jeho skladbám spíše sporadické, nyní jsou častější a rozsáhlejší. V případě programních kompozic byla slovní vyjádření mimohudebních obsahů přímo nutností. V období 1875–1879 tak korespondence poskytuje důležitá svědectví ke Smetanově tvorbě – k jeho záměrům, ke genezi a interpretaci děl a obsahuje i cenná autorská sebehodnocení.

Místa Smetanovy odeslané i přijaté korespondence odpovídají jeho hlavním pobytům v Praze a v Jabkenicích. V teritoriálním rozložení adresátů a odesílatelů je nejčastěji zastoupena Praha a místa pobytů Smetanovy rodiny v Obříství, Pěčicích, na Ovčárnách a v Jabkenicích. Mnoho dalších míst hlavně v Čechách, méně na Moravě, se vyskytuje převážně v ojedinělých sděleních. S ústupem Smetany z veřejného hudebního života souvisí pokles korespondence se zahraničím. Výjimku představuje v roce 1875 korespondence s přáteli v Göteborgu a s Josefem Jiránkem působícím od roku 1877 v Charkově. Poměrně velký je počet nezvěstných korespondenčních sdělení ve všech oblastech Smetanovy korespondence. Z jazykového hlediska je větší část dochovaných dopisů česká (84 %), v menší míře německá (16 %), jeden dopis je psán polsky. Do této statistiky nebylo zahrnuto 74 telegramů a 2 vizitky v češtině.

Vlastní edici předchází kapitola o Smetanově životě a tvorbě v letech 1875–1879 a ediční zásady, jimiž se vydání korespondence řídí.

I v případě tohoto svazku je většina autografů Smetanovy korespondence uložena ve sbírkách Národního muzea – Českého muzea hudby – Muzea Bedřicha Smetany a pouze její malá část se nachází ve sbírkách jiných institucí v České republice a v zahraničí a v soukromém majetku. Z fondů Muzea Bedřicha Smetany a Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky, v. v. i., byly i ve třetím svazku využity opisy a fotokopie dopisů, jejichž originály jsou dnes nezvěstné.

Za poskytnutí fotokopii autografů a opisů Smetanovy korespondence patří dík panu Petru Heyduškovi (†) a těmto institucím: Archiv hlavního města Prahy; Kungliga biblioteket, Stockholm; Library of Congress, Washington; Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha; Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha; Městské muzeum a galerie Hořice; Městské muzeum Polná; Museo Teatrale alla Scala, Milano; Národní archiv, Praha; Národní knihovna České republiky, Praha; Pěvecký sbor Antonín Dvořák, Turnov; Podještědské muzeum, Český Dub; Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích; Zpěvácký spolek Hlahol v Praze.

Za rady, konzultace a pomoc při dohledávání informací a při editaci dopisů děkujeme těmto pracovištím a osobám: Archiv hlavního města Prahy (Hana Svatošová); Divadelní oddělení Národního muzea (Hanuš Jordan); École Pratique des Hautes Études – Sciences Historiques et Philologiques, Paris (Jean-Claude Yon); Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha (Zita Skořepová); Filosofický ústav Akademie věd České repub-

liky, v. v. i., Praha (Marcela Slavíková); G. Henle Verlag, München (Peter Jost); Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha (Milan Hlavačka); Hochschule für Musik Franz Liszt Weimar (Undine Wagner); Knihovna Národního muzea – oddělení časopisů, Praha; Library of Congress, Music Division, Washington (Paul Allen Sommerfeld); Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha (Jan Grisa); Městský úřad Dobruška – matřice (Jana Preslová); Museo Teatrale alla Scala, Milano (Matteo Sartorio); Národní archiv, Praha (Jan Kahuda, Renáta Purnochová); Národní divadlo – Hudební archiv, Praha (Aneta Peterová); Robert-Schumann-Haus Zwickau (Thomas Synofzik); Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig – Schumann-Briefedition, Arbeitsstelle Dresden (Jelena Josic); Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz – Musikabteilung mit Mendelssohn-Archiv (Jean Christophe Gero); Státní oblastní archiv v Praze (Jan Matyska); Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Děčín-Podmokly (Otto Chmelík); Státní okresní archiv Děčín (Marcela Zemanová); Státní okresní archiv Chrudim; Státní okresní archiv Kolín; Státní okresní archiv Litoměřice; Státní okresní archiv Pardubice; Steiermärkisches Landesarchiv i.V., Graz (Elke Hammer-Luza, Paul Duncan); Universität Graz – Universitätsarchiv (Andreas Golob); Julius-Maximilians-Universität Würzburg – Institut für Geschichte der Medizin (Michael Stolberg); Julius-Maximilians-Universität Würzburg – Institut für Musikforschung – Arbeitsstelle »Richard-Wagner-Briefausgabe« (Martin Dürrer); Julius-Maximilians-Universität Würzburg – Universitätsarchiv (Lisa-Marie Micko); Universitäts- und Landesbibliothek Bonn (Philipp-Lukas Bohr, Susanne Hertrampf); Université de Versailles – Saint-Quentin-en-Yvelines / Université Paris-Saclay, Centre d'histoire culturelle des sociétés contemporaines (Stella Rollet); Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha (Markéta Staňková); Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha (Jiří Flaišman); Jana Čiřáková (Bezdědice), Wolfgang Kühnhold (Paderborn), Hans Moeller (Paderborn), Fabio Ripamonti (Praha) a Till Gerrit Waidelich (Wien).

Na přípravných pracích k editaci textů dopisů se podílely pracovnice Muzea Bedřicha Smetany Jana Plecítá, Alena Reichová, Kateřina Viktorová a Sandra Bergmannová, která spolupracovala též na korektuře anglických překladů. Externě se na editaci a doplňování databáze podílela Hana Ehlová.

Editoři dále děkují všem, kdo spolupracovali na vlastní přípravě tohoto svazku: Scott L. Edwards (překlad do angličtiny), Magdalena Havlová a Peter Jost (překlad do němčiny), Ivo Michl a Zbyněk Rohlík (počítačová notosazba), Jana Koksteinová (grafické zpracování obrazové přílohy a návrh obálky), Tamara Kroupová (spolupráce při vypracování rejstříků). Dík patří také Jitce Ludvové a Vlastě Reittererové za odborný lektorát publikace. Výsledná grafická podoba publikace vznikla v součinnosti s nakladatelstvím KLP – Koniasch Latin Press s. r. o.

Praha, říjen 2023

Olga Mojžíšová – Milan Pospíšil